

¡BOMBA!

¡Ahí se me cae mi elote
con Campeche y sus desfases!,
que hoy que volvimos a clases
quieren rector en el bote

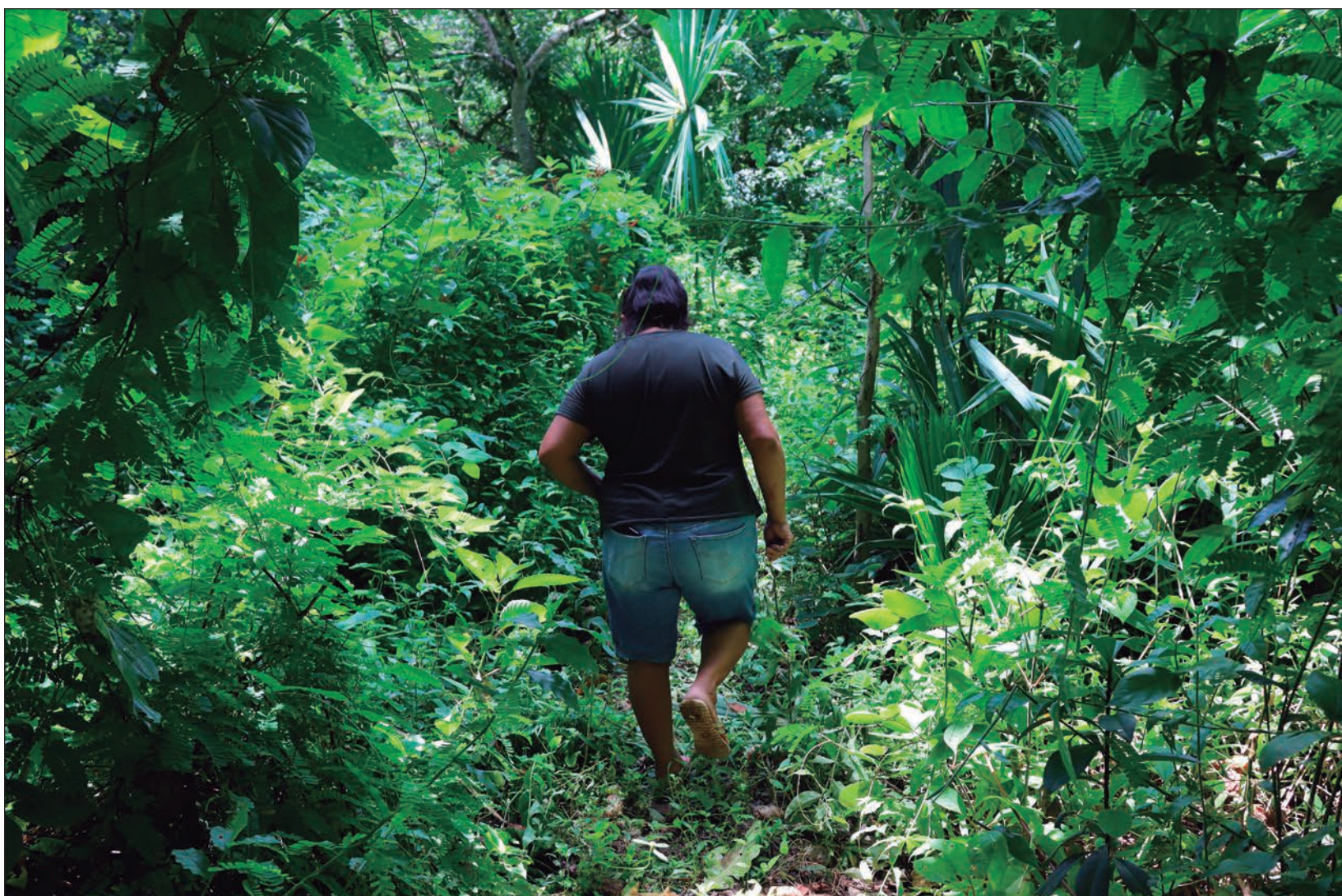

K'untzil

Martes 13 de enero de 2026

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 11 · NÚMERO 2641 · www.lajornadamaya.mx

Xíiwo'ob ku ts'aakankil: u náayil jum'éel k'áax ku ts'aakankil tu kaajil Cantamayec

W alkil 50 ja'abo'obe', xunáan Asunción Cetina Chan náaynajij: bíin yanak tojbéen óol ti' u kajnáalilo'ob Cantamayec. Tu náaytaj yaan jump'éeel nojoch k'áax tu chuumukil le kaajo', tu'ux ka béeyak u tóop'ol je'el ba'axak ts'aakil xiiwo'obe', beyo', wa ku yantal juntúul paal ka yaachak u nak'e', yaan u yantal u ts'aak kéen xi'ik t'okbil u le' éepasootée tumen u maamáa, ti'a u ya'ach'tal ti'. Beyo', ma' táan u xu'upul ya'abach taak'ini', mix xan táan u yantal u beeta'al siitáa tu jo'olaj jump'éeel seamanáa ti'al u biinsa'al tu najil ts'aak tak te'el noj kaajo'.

Asunción Cetina juntúul máak ojéela'an ku ts'aakankil yéetel xiiwo'ob. Siij tu k'iinil 15 ti' septiembre ti' u ja'abil 1933, ts'o'oke'

jkíim 3 ti' agosto ti' u ja'abil 2014, ka tu chukaj 81 u ja'abil. Táakapaj ichil u meyajil Red de Jardines Medicinales del Mayab ka'aj tu káajsaj "Ts'u k'áax u bu'tuni ti' t'asak". Walkila' le chan k'áaxo' kaláanta'an tumen juntúul u paalil, María del Rosario Cetina.

Ti' jump'éeel ts'iib jóok'sa'an tumen Centro de Investigación Científica de Yucatán (Cicy) yóok'olal Flora Medicinal, yáax ba'ax ku meyaj ti'al u yúuchul ts'aakankile' leti'e' xiiwo'obo', ts'o'oke' ojéela'an yáax k'a'abéetkunsab tumen asiail kaajo'ob. Ichil u lu'umil Mayabe', ojéela'an ku ch'a'abal xiiwo'ob ti'al ts'aakankil, ts'o'oke' jmeen máax beetik.

Xaak'al beeta'an tumen CICY te'el lu'umo' ku jets'ik yaan kex 2 mil 500 báaskular xiiwo'ob; ti' le je'elo'obo' u 30% (750) ku meyaj ti'al u ts'aakal wa ba'ax. Tu k'áaxil paak'al Cetinae' yanchaj tak 700 u p'éeel xiiwo'ob ku ts'aakankil tu lu'umil Yucatán, ba'ale' beyxan ti' uláak' lu'umo'ob ku xíimbaltik ikil u bin meyajil.

Ts'aak ku beeta'al yéetel xiiwo'obe' ts'aaban u kuuch, ts'o'oke' yaan xaak'alo'ob táan u binetik u beeta'al ti'al u na'ata'al ba'axo'ob kiimiko' ba'al yaan kéen xa'ak'ta'ak wa kéen beeta'ak jump'éeel ts'aak yéetel xiiw, ba'ale' tu lu'umil Méxicoe' láayli' chéen úuchben máako'ob meyajtik. Chéen máaxo'ob kanik ti' uláak' wiiniko'ob, je'el bix úuchik ichil Cetina baatsil.